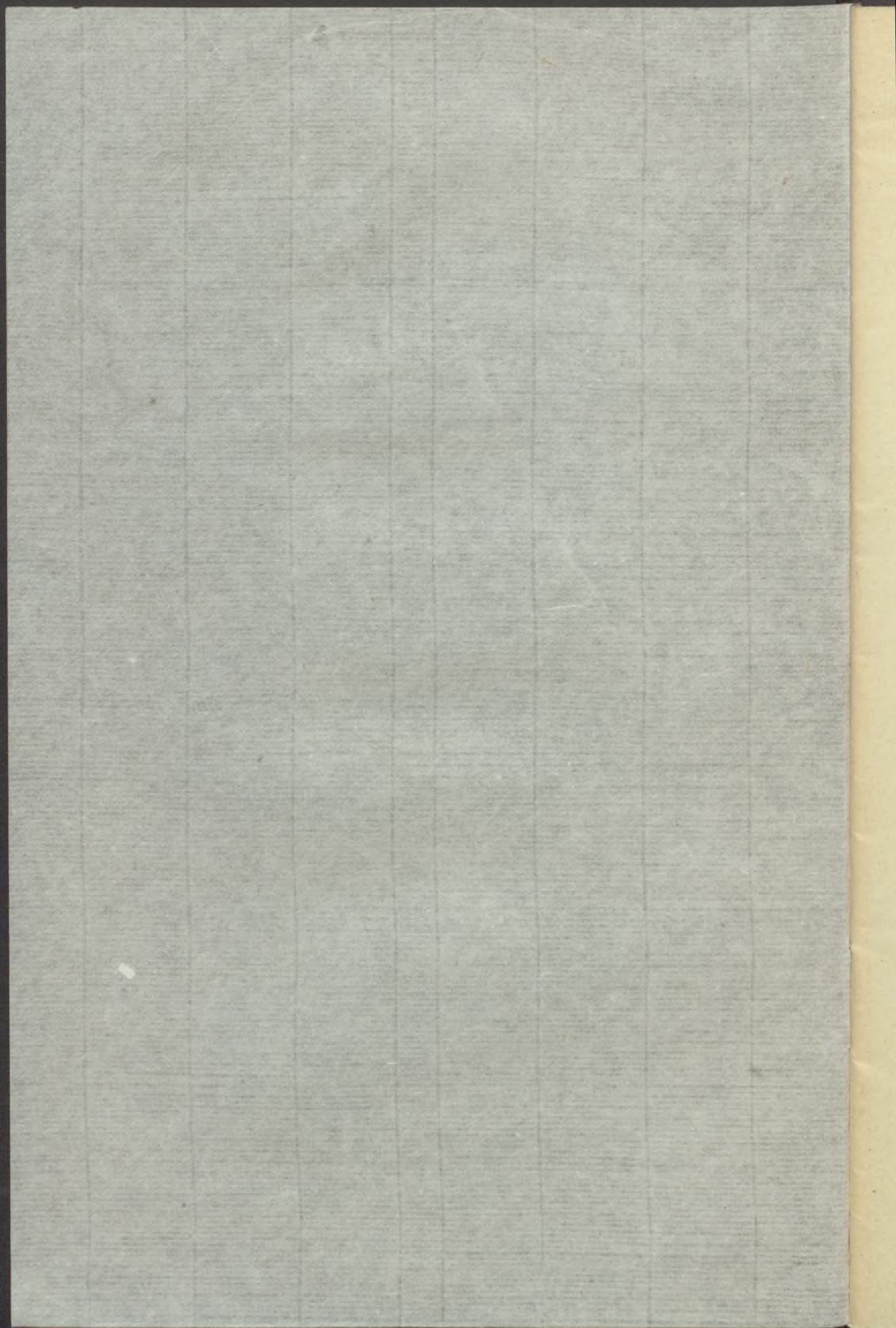

AUSZTRIA BIRTOKPOLITIKÁJA

IRTA
HELLER FARKAS
MŰEGYETEMI MAGÁNTANÁR

(KÜLÖNLENYOMAT A MAGYAR
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE
FEBRUÁRIUS HAVI SZÁMÁBÓL.)

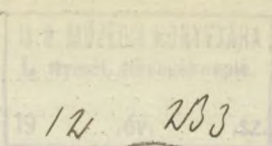
BUDAPEST, 1912.
PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG.

644. 559

2017 veret

~~Auszt~~
 1520 *h*

Ausztria birtokpolitikája.

Ha Ausztriáról van szó, rendszeren elsősorban nem annak mezőgazdaságára, hanem iparára szoktunk gondolni. Megszoktuk Ausztriát iparos államnak tekinteni, melyben a közgazdasági élet súlypontja az iparon van és azzal, hogy Ausztriának mezőgazdasága is van, nem igen sokat szoktunk törődni. Ez érthető is; hiszen az osztrák ipar versenye az, amely már hosszú időn keresztül nehezíti saját iparunk kifejlődését és Ausztia folytonosan mint olyan állam lebeg szemeink előtt, amely mezőgazdasági terményeink feleslegének állandó vevője és annak túlnyomó részét elfogyasztja. Egy pillantás azonban az osztrák közgazdasági viszonyokra meggyőz bennünket arról, hogy képzetünk, bár lélektanilag érthető, mégis téves, mert Ausztriában is a lakosságnak még igen jelentékeny része él a mezőgazdaságból és a közgazdasági termelésnek is nagy része a mezőgazdaság köréből kerül ki. Mutatják ezt az osztrák foglalkozási és üzemi statisztikának az adatai egyaránt.

A foglalkozási statisztikából megállapíthatjuk, hogy Ausztia lakosságának több mint a fele, 58·16⁰/o-a, mezőgazdasággal foglalkozott az 1900. évben. Ujabb adatok — az 1910. évi népszámlálás ez irányban feldolgozva még nem lévén — sajnos nem állanak rendelkezésünkre; ha azonban az ipar javára bizonyára eltolódás azóta állott is be, az az osztrák közgazdaság egész jellegét egy évtized alatt aligha változtatta meg. Ha közelebbről vizsgáljuk azután azt, hogy a mezőgazdasági és az ipari népesség aránya Ausztia egyes vidékein miképpen áll, akkor az is a szemünkbe tűnik, hogy a fenti átlagot voltaképpen csak négy erősen iparos állam szorítja le

arra a fokra, amelyen 1900-ban állott; ezek Alsó-Ausztria, Vorarlberg, Csehország és Szilézia, melyekben a lakosságnak több mint fele iparral foglalkozott. A többi tartományokban a mezőgazdaság erősen előtérbe jut; Dalmáciában 87³/₀, Bukovinában 79⁰/₀ a mezőgazdasági népesség aránya. 70⁰/₀-on felül van az Isztriában, Krajnában, Görzben és Gradiskában is. A 60⁰/₀-ot felülmulja a mezőgazdasági lakosság Tirolban, Stájerben és Karinthiában. Még Felső-Ausztriában is 56⁰/₀-on felül van, a már inkább iparos Morvaországban is eléri még az 55⁰/₀-ot és, a fent említett négy tartományt kivéve, csak Salzburgban süllyed éppen 50⁰/₀-kra a mezőgazdasági lakosság aránya.

A mezőgazdaság nagy jelentőségét Ausztriában mutatja az üzemi statisztika is. 1000 mezőgazdasági üzemre 1902-ben 493 ipari üzem jutott; összehasonlítás eszközölhetése végett felemlítem, hogy a német-birodalomban már 1895-ben 1000 mezőgazdasági üzemre 565 ipari jutott. A foglalkozási statisztikától mutatott nagy eltérések az egyes tartományok mezőgazdasági jellegét illetőleg természetesen az üzemi statisztikában is visszatükröződnek; így példának okáért Dalmáciában, Bukovinában, Isztriában és Galicziában a mezőgazdasági üzemek száma több mint négyszer olyan nagy, mint az ipariaké.

De nemcsak sokan élnek Ausztriában a mezőgazdaságból, hanem a mezőgazdaság magas fejlettségi fokon is áll. Semmi sem mutatja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy Ausztria termésátlagai búzában, rozsban és árpában a magyar termésátlag fölött állanak, dacára annak, hogy földje az áldott magyar föld minőségét általában meg sem közelíti. Ezek az átlagok egész Ausztriát tekintve az 1899—1903. években $\frac{1}{2}$ —1 métermázsával multák csak felül ugyan a magyar átlagokat; ez ellenben csak annak tulajdonítható, hogy Ausztria egyes vidékein, kivált a tengerparton a mezőgazdasági művelés még igen kezdetleges. A mezőgazdasági termelés tekintetében vezető tartományok átlagtermései 3—4 métermázsával is nagyobbak a magyar átlagnál. Itt a kereskedelmi növények termelése is erősen el van terjedve. Az osztrák mezőgazdaság igen jelentékeny állatállománnyal is rendelkezik. Az 1902-i üzemi statisztika szerint a mezőgazdasági üzemek 89¹/₀-a van

ellátva haszonállatokkal; átlag egy üzemre 4 szarvasmarha, 2—2 ló és kecske, majdnem 3 sertés és 10 juh esik. Még a két hektáron aluli üzemeknél is átlagban több mint 1—1, majdnem 2 szarvasmarhát, lovat, kecskét és sertést találunk. Gépekkel is ma már szépen fel van szerelve az osztrák mezőgazdaság. Az üzemek egy harmadrésze használ már mezőgazdasági gépeket és, bár természetesen a kis üzemek e tekintetben Ausztriában is kedvezőlenebb képet mutatnak, mégis $\frac{1}{10}$ részük már alkalmaz mezőgazdasági gépeket. Az osztrák mezőgazdasági üzem belterjes voltát a mezőgazdasági ipar magas foka is mutatja. A magyar 85 sörgyárral Ausztriában 1217 áll szemben. Ezekből 421 van 10.000 hektoliteres termelésen felül, míg nálunk csak 32; magában Csehországban majdnem hétszer annyi az ilyen nagy termelőképességű sörgyár, mint minálunk és a cseh sörfőzdék maguk ötször annyi sört termelnek, mint a magyar sörgyárak összesen. Ismét magának Csehországnak több mint ötször annyi cukorgyára van, mint nekünk és a csak ott termelt cukor mennyisége háromszor mulja felül a magyar cukortermelést.

És az osztrák mezőgazdaság még erősen fejlődőképesnek látszik. Amint arról SCHIFF, az osztrák mezőgazdasági viszonyok kitűnő ismerője, említést tesz, maguk az erdészeti közegek, akik ily beismerésekkel nem szoktak bőkezűek lenni, elismerték azt, hogy Ausztriában sok helyen erdő áll ma ott, ahol jó buzatermő föld volna nyerhető. Az üzemek belterjesége pedig ma még sokhelyütt nem fejlődhetik azért, mert a birtokrendezések nem haladtak eléggé előre; amint azonban ez meg fog történni, a kisgazdák nagyrésze fel fog szabadulni a hármasyomású gazdálkodás kényszerétől és ezzel az osztrák mezőgazdaság hozadékképessége még erősen növekedni fog.

Amint már előbb is érintettem, természetesen igen nagy eltérések vannak Ausztria egyes vidékei között; ez nem is lehet másképp egy ily szétszórta fekvő országnál. Csehország, Morvaország, Szilézia és Bukovina, valamint Alsó-Ausztria, és egyes gabonanemeknél Felső-Ausztria, átlagtermései általában felette állanak a többi tartományoknak. Ezzel szemben a tengerpart és Galiczia egyes vidékei igen erősen az átlagon alul maradnak; termésátlagai általában a fenti belterjesen művelt területek átlagainak a harmada körül mozog-

nak és ezek a vidékek más irányban is a gazdasági elmaradottságnak jeleit mutatják.

Ezek a nagy eltérések magától értetődőleg jó részt a földrajzi fekvés és a természeti viszonyok különbségeinek tulajdonítandók. A lakosság műveltségi viszonyainak is okvetlenül erős befolyása van ez irányban. Nincsenek hatás nélkül továbbá a birtokviszonyok nagy eltérései sem, melyek már részben a jobbágyság előtti korszakban is erősen jelentkeztek. A sudetti tartományokban, továbbá Galicziában és Alsó-Ausztriában már a jobbágyszabadítás előtt nemcsak nagybirtok volt jelentékeny mértékben található, hanem valóságos nagyüzemek (Gutscherrschaft) is fejlődtek a parasztnak robotjának erős felhasználásával, míg az alpesi tartományokban a földbirtokos a parasztnak üzemét kevésbé befolyásolta.

Ausztria mai birtokviszonyai és földbirtokmegoszlását áttekinteni nem könnyű feladat, mert oly felvétellel, mint amilyen a mi 1895. évi mezőgazdasági statisztikánk, Ausztria nem rendelkezik. Ott 1896-ban készült egy földbirtokstatisztika, mely azonban eddig csak hét tartományra vonatkozólag lett feldolgozva és így egész Ausztria viszonyairól nem tájékoztat bennünket, bár szerencsére éppen a legfontosabb vidékek adatai vannak már közzétéve. Az összes osztrák tartományokra csak az 1902. évi üzemi statisztika terjed ki, amely azonban a dolog természeténél fogva nem a földbirtok területi megoszlására, hanem az üzemi viszonyokra helyezi a súlyt. Mindazonáltal a 100 hektáron felüli üzemeknél az ezek által elfoglalt terület is megállapíttatván, közvetett következtetéseket ennek alapján vonhatunk magára a birtokmegoszlásra is.

Összesen 1,246.922 mezőgazdasági üzemet számláltak. Ezekből 43·6% esett a törpegazdaságokra. Különösen nagy ezeknek a száma Dalmáciában, Bukovinában, Morvaországban és Tirolban. A kisüzemek arányszáma átlagban 28·2% és különösen Galicziában számosak, ahol hányaduk 34·7%-ra emelkedik. A nagy parasztagazdaságok, amelyek alatt az osztrák statisztika a 20—100 hektárnyi területtel birtokkat érti, 22·3%-ot tettek ki és leginkább Karinthiában állanak előtérben 25%-kal. Nagyobb arányban fordulnak elő továbbá Salzburgban, Felső-Ausztriában, Alsó-Ausztriában és Stájerben. A 100 hektáron felüli üzemek erősen előtérbe lépnek

Salzburgban és Karinthiában, hol 4·4, illetőleg 3·3⁰/₀-ot tesznek ki. Ezen üzemek átlaga egész Ausztriára vonatkozólag csak 0·7⁰/₀.

Életet ez a kép igazán csak akkor nyer, ha a 100 hektáron felüli üzemeknél megállapított területet figyelembe véve, az iránt tájékozódunk, hogy az egyes csoportokra milyen terület esik. Ekkor ugyanis megtudjuk, hogy a 0·7⁰/₀-ot kitevő 100 hektáron felüli üzemekre a területnek csaknem egyharmada jut, vagyis 30 millió hektárból majdnem 10 millió (9·9 millió) Tehát a többi 99·3⁰/₀-ot kitevő üzemek összesen csak az ország területének $\frac{2}{3}$ -részét bírják. Jelentékenyen enyhíti ezt az aránytalanságot, hogy a nagybirtok inkább az Alpokra — 1·4 millió hektárnyi területükből 0·9 millió a nagybirtoké — és az erdőkre terjed ki, melyeknek több mint a fele (9·8 millió hektárból 5·5 millió) van a nagybirtok kezében; a legelőknak $\frac{1}{4}$ -e tartozik a 100 hektáron felüli birtokokhoz, a szántóföldből ellenben csak $\frac{1}{6}$ esik a nagybirtokra. Mindamellettt nagyon előnyösnek ezt a birtokmegosztást nem tarthatjuk annál is kevésbbé, mert az üzemi statisztikából arra következtethetünk, hogy a földeknek az erre szoruló kisemberek kezére juttatása a bérletek nagyobb fokú alkalmazása útján sem történik.

Ha behatóbban akarunk az osztrák birtokmegosztás iránt tájékozódni, nem mulaszthatjuk el az 1896. évi földbirtokstatisztika már feldolgozott eredményeinek a figyelembevételét sem, mi annál tanulságosabb, mert a legfontosabb tartományokra vonatkozólag ez a feldolgozás, amit említettük, már megtörtént. Ezek az adatok mindenekelőtt megerősítik a nagybirtok óriási elterjedését Salzburgban. Kiténik belőlük az is, hogy néhány vidékre vonatkozólag az üzemi statisztika adatai mily kevésbé tárják fel a valódi helyzetet. A 100 hektáron felüli birtokok által lefoglalt terület ugyanis ezen felvétel szerint Sziléziában 41·9, Stájerben 38·2, Csehországban 37·7, Morvaországban pedig 34·4⁰/₀-ot tesz ki, holott az üzemi statisztika a nagybirtoknak ezeken a vidékeken való előtérben állását nem emelte ki. Az említett országok közül kivált Csehországban és Sziléziában egészségtelen a nagybirtok túltengése, mert itt a 2.000 hektáron felüli birtokokra a területnek 28·3, illetőleg 27·4⁰/₀-a esik. Itt terülnek el a legnagyobb osztrák birtokok

is, a Schwarzenberg hercegeké; ez a család csak Csehországban 177.038 hektárnyi területet bir, az egész országnak $\frac{1}{30}$ -részét. A 14 legnagyobb cseh földbirtokos kezében van Csehország $11\frac{3}{10}\%$ -a, Morvaországban a 11 legnagyobb birtokos a területnek $8\frac{2}{10}\%$ -át birja; a 2.000 hektáron felüli birtokok aránya $25\frac{6}{10}\%$. Hogy a nagybirtok Salzburgban erősen túlteng, azt már az üzemi statisztika is mutatta. Itt csupán a teljesség kedvéért említjük meg, hogy a 2 000 hektáron felüli birtokok a terület $37\frac{1}{10}\%$ -át foglalják le. Ezeken a vidékeken van a jogi személyek birtokainak a súlypontja is. Salzburgban kivált az államnak van sok birtoka, Csehországból és Morvaországból $\frac{1}{8}$ -ot birnak jogi személyek, Sziléziából pedig $\frac{1}{7}$ -et.

A hitbizományok is ezeken a vidékeken lépnek leginkább előtérbe. Csehország és Morvaország vezetnek. Ezekben az összes területnek $11\frac{1}{5}\%$, illetőleg $7\frac{99}{100}\%$ -a esik a hitbizományokra, minek a hátrányos voltát birtokpolitikai szempontból fokozza az a körülmény, hogy éppen itt a hitbizományok sok mezőgazdasági területet is foglalnak el. 292 hitbizományból 880 birtokkal 76 hitbizomány 279 birtokkal jut a nevezett két tartományra, tehát a hitbizományoknak és hitbizományi birtokoknak több mint $\frac{1}{4}$ -része. Már kevésbbé állnak előtérben a hitbizományok Karinthiában $6\frac{83}{100}\%$, Alsó-Ausztriában $6\frac{32}{100}\%$, Felső-Ausztriában $5\frac{4}{100}\%$ -át foglalván le a területnek. Új hitbizományoknak a felállítását a törvény annyiban megnehezíti, amennyiben ez csak a törvényhozás hozzájárulásával történhetik meg.

Ha a nagybirtok ezen térfoglalásával szemben azon országokban, melyeknek a földbirtokstatisztikája már feldolgoztatott, a parasztbirtok területeit keressük, úgy azt is igen számbavehető arányban találjuk meg. Igaz, hogy azok a vidékek, melyek eddig feldolgozást nyertek, nagyrészt éppen összeesnek azon területekkel, amelyek Ausztriában a parasztbirtoknak a valódi otthonát képezik és így a parasztbirtok éppen ezekben nagyobb szerepet játszik, mint a fel nem dolgozott területeken, amint azt egyébként az üzemi statisztika is mutatja. A 2—100 hektár közötti birtokok — Salzburg kivételével — az említett tartományokban mindenhol 50% -on felül, sőt néha erősen ezen felül vannak. Ha azonban a nagyobb,

20—100 hektárnyi parasztbirtokokat különválasztjuk, akkor már jelentékenyebb eltérések keletkeznek. Salzburgról ismét nem is szólva, hol azok csak 21⁰/₀-ot tesznek ki, a sudeti tartományok közül kivált Morvaország és Szilézia mutatnak kedvezőtlen képet; Csehországban is csak 23·7⁰/₀ esik a területből ezen nagyobb parasztüzemekre. A területnek majdnem $\frac{1}{3}$ részét foglalják el ezek azonban Stájerben és $\frac{2}{5}$ -ét Felső-Ausztriában, ahol e mellett a 2—20 hektárnyi birtokokra is a területnek $\frac{1}{3}$ része jut.

Bár tehát nagyok az ellentétek az egyes vidékek között és a nagybirtok szerepe Ausztriában elég jelentékeny, mégis Ausztria azon országok közé számítható, amelyek elég jelentékeny parasztsztyályaival rendelkeznek. Ebből a következtetést levonni az osztrák agrárpolitika nem is mulasztotta el. Mielőtt azonban az idevágó részletekre rátérnénk, melyek a szorosabb értelemben vett birtokpolitikát kiteszik, figyelmünket az osztrák agrárpolitika azon intézkedései felé kell fordítani, melyekkel nemcsak a birtokosok egyik osztályának, a parasztságnak a fenntartását czélozza, hanem általában a mezőgazdaságnak a fejlesztését. Ezeknek köszönhető ugyanis jórészt az osztrák mezőgazdaság mai fejlettsége és üzemének a belterjes volta. A parasztpolitika ezzel szemben inkább a birtokmegosztás szociális szempontból való helyes mederbe terelését tüzi ki czélul, bár éppen az alábbiakból ki fog tűnni, hogy az a mezőgazdaság jövedelmezőségének növelése és belterjességének fokozása szempontjából is nagy jelentőséggel bír.

Az egész mezőgazdaságra kiterjedő intézkedések közül, melyeket, mint sajnos egész tárgyunkat, helyszűke folytán csak nagyjában érinthetünk, első sorban említést érdemelnek a birtokjavítások érdekében tett intézkedések. Ausztria ugyanis nem kímélte az anyagi eszközöket, de nem is riadt vissza a magánjogok tetemes korlátozásától sem akkor, a midőn arról volt szó, hogy földjének a hozadékképessége növeltessék. Már 1869-ben a vízjog szabályozása alkalmával intézkedett az iránt, hogy a vizitársulatok járulékaiból származó hátralékok részére behajthatóság tekintetében közvetlenül az adók utáni hely biztosíttassék és ez a törvény a birtokjavítások érdekében kimondja, hogy többségi határozattal a kisebbség javí-

tásokra kényszeríthető, természetesen csak bizonyos feltételek között, melyek nemcsak a mű közérdekű voltát követelik meg, hanem azt is, hogy az az önként résztvenni nem hajlandó kisebbség hozzájárulása nélkül keresztülvihető ne legyen és hogy a kisebbség részére ne származzék ilyképp kevésbé jövedelmező felhasználás, mint amilyen az előbbi volt. Sőt külön tartományi törvények útján az osztrák jog lehetővé teszi az abszolút kényszert is a birtokjavítások érdekében. Az 1884. évi, már egyenesen a beruházások előmozdítása érdekében kelt törvény magának a kisajátításnak az eszközéhez nyúl, bár természetesen ismét elég óvatosan. Megengedi, hogy társulatok javára a vízhasználat kisajátíttassék, ha az az előbbinél közgazdaságilag fontosabb célra fordíttatik ez által; az előbbeni használó természetesen pénzben nyer kárpótlást. Ugyanakkor a törvényhozás a hegyi patakokról külön intézkedik, ismét kisajátítási jogot biztosítván az esetre, ha nélkül ezen közgazdaságilag oly fontos művelet keresztül nem vihető.

A hatás nem is maradt el; 1883–1906-ban 956 periméterrel 2 millió hektárnyi területen történtek ilyen birtokjavítások, az összes költségük 3675 millió korona volt, melyből viszonylag legtöbb Tirolra és Vorarlbergre esik. (932 millió.) Hogy pedig még jobban fokoztassék ez a fontos tevékenység, birtokjavítási alapot teremtett Ausztria, melyből a földeknek árvíz elleni megvédésére a költségek 30%-áig terjedő, vízlecsapolásokra és öntözési műveletekre pedig a költségek 20%-áig menő segélyeket engedélyez; lecsapolásokra és öntözésekre vonatkozólag a költségek 30%-áig terjedő, 40,0-os visszafizetendő kölcsönök is adhatók; az állami segélyeket azonban, úgy látszik, Ausztriában is jobban kedvelik a kölcsönöknél és így a gyakorlatban csak a vissza nem fizetendő segélyek jutottak érvényre. Ezen birtokjavítási alap évi dotációja 1885–1894-ben csak 1,000.000 korona volt; ma már az 1914. évig terjedőleg évenként 4 millió koronára van a költségvetési hozzájárulás felemelve.

Már a birtokjavítási alappal kapcsolatban igyekezett a kormány a birtokjavítási hitel kérdését is megoldani, amennyiben az alaphoz elvileg nemcsak segélyek, hanem kölcsönök is engedélyezhetők. A siker azonban ez irányban alig jött

meg. Így azután a kormány a birtokjavítási hitel tulajdonképpeni megoldását a tartományokra bízta, eleinte ugyancsak nem sok sikerrel. Csak 1889-ben jött létre Csehországban egy országos intézet erre a célra, mely külön a birtokjavítási hitelnek a kielégítésére törekszik. Később az osztrák jelzálogintézetek közül néhányan felvették üzletkörükbe a birtokjavítási hitelt, sokszor azonban anélkül, hogy annak tulajdonképpeni természetével üzletvitelükben számoltak volna. A főbaj az volt, hogy a földbirtokosok, akik az intézetek által megállapított határig birtokszerzési hitellel már megterhelték a földjüket, birtokuk javítására már nem tudtak hitelhez jutni. Ezen a bajon az 1896. évi törvény a birtokjavítási hitel sorrendbeli kiváltságolásával akar segíteni; ennek az intézkedésnek azonban ismét azért nem volt meg a kellő sikere, mert igen szűkre szabta a sorrendbeli kiváltságolás határát. A törvényben ugyanis a kiváltság egyáltalában csak a nyilvános alapok és a nyilvános számadásra kötelezett hitelintézetek javára van megállapítva és csakis a törvényben körülírt vízlecsapolási és öntözési célokra felvett felmondhatatlan annuitásos kölcsönökre szorítkozik; ezeknél is csak a három évi hátralék élvezi azt. Így azután a törvény hatása nem is felelt meg a várakozásoknak. Az országos intézetek közül legtöbb birtokjavítási hitelt a külön e célra alakult említett cseh országos intézet adott, mely az 1890—1907. években 21 millió koronát folyósított e célra; ezzel szemben a morva intézet 1897—1907-ig csak 2·2 millió koronát adott birtokjavítási célokra.

A birtokszerzési hitel szabályozása szintén elég lassan haladt Ausztriában és a viszonyok e téren csak akkor kezdtek javulni, amidőn a 60-as évektől kezdve nagyobb jelzáloghitelintézetek keletkeztek. Ezeknek a tipikus osztrák alakja az országos jelzáloghitelintézet, amely az illető tartomány jóttállásával szokott keletkezni. Ilyen intézettel azonban még máig sem rendelkeznek az összes tartományok. A záloglevél-kölcsönök Ausztriában a legújabb időkig nem terjedtek olyan mértékben, mint a milyenben az kívánatos lett volna. HARTINGBERG ¹⁾ adatai szerint, aki igen behatóan tanulmányozta

¹⁾ V. ö. Verhandlungen des siebenundzwanzigsten Deutschen Juristentages. II. Bd. Berlin, 1904. a 201—426. oldalon.

az osztrák hitelviszonyokat, a német majdnem 4 milliárd koronára rugó záloglevél kölcsönökkel szemben az osztrák országos hitelintézetek ily természetű kölcsönei csak 1·3 milliárdig terjednek. Ezek az adatok egyúttal azt is megvilágítják, hogy az osztrák jelzáloghitel legfontosabb kelléke, olcsósága, tekintetében sem felel meg mindenben a követelményeknek. A német záloglevélkölcsönök 95⁰/₀-a 4⁰/₀-on aluli kamatot fizet, míg az osztrákoknak csupán 2·26⁰/₀-a ilyen olcsó, a legnagyobb részük pedig, 92·64⁰/₀, éppen 4⁰/₀-on van, míg az ily kölcsönöknek 4⁰/₀-a 4¹/₂—5⁰/₀ között áll. Az sem tűnneti fel kedvező színben az osztrák földhitelviszonyokat, hogy a magánhitelezők Ausztriában a jelzálognál még ma is túlnyomó szerepet játszanak. Ugyancsak HATTINGBERG adatai szerint 10 millió korona jelzálogadósságból 1898-ban még 6 millió korona esett magánosokra. Ily viszonyok között természetes az, hogy az osztrák földbirtok aránylag nagyobb adósságterhet visel, mint amilyen arra akkor nehezednék, ha a birtokhitel kérdése már messzebbmenő megoldást nyert volna.

Mindamellett a rendelkezésre álló adatokból azt kell következtetnünk, hogy az osztrák földbirtok általában véve túlságosan eladósodva nincsen. Inkább csak a kisbirtokok azok, amelyeken nagyobb, egyes vidékeken igen nyomasztó terhek nyugszanak. ZWIEDINECK-SCHIDLO ¹⁾ a kényszerárverések adatait vizsgálva, arra az eredményre jut, hogy az adósságteher főképpen az alpesi tartományokban nyomasztó: itt vezet egy aránylag nem is túlságosan nagy adósságteher a hitelviszonyok hiányai folytán gyakran oda, hogy a birtok árverésre kerül és a parasztgazdaság megszűnik. Az osztrák statisztikai központi bizottság adatai szerint az 1868—92. időszakban a földbirtokok azon csoportjában, mely túlnyomó részben a parasztbirtokokat foglalja magában, a földbirtok terhe 55·1⁰/₀-kal növekedett; 1892-ben még 3·796 millió korona volt, míg 1899-ben már 4·588 millió koronára rugott, úgy, hogy az 1867 óta e csoportban bekövetkezett emelkedés már 87·4⁰/₀. Igaz, hogy sokkal enyhébb színben tűnik fel ez a

¹⁾ V. ö. Statistische Monatschrift N. F. XI. évfolyamában a »Die Zwangsversteigerungen von Liegenschaften im Jahre 1904 unter besonderer Berücksichtigung der Zwangsversteigerung von Bauerngütern. 321—373. old.

jelenség akkor, ha figyelembe vesszük azt, hogy MISCHLER¹⁾ 27 stájer községet felölelő vizsgálataiban megállapította, hogy átlagban a tényleges teher a telekkönyvi teher mögött jelentékenyen el szokott maradni, mert a falusi nép nem szorgalmazza mindig a törléseknek az azonnal való keresztülvitelét; a jelzett vizsgálatok szerint a fennálló telekkönyvi terheknek körülbelül csak 75%-a felel meg a tényleges tehernek.

Aligha csalódunk, akkor is, ha azt hisszük, hogy a földbirtok teherviszonyainak a kilátásai újabban jelentékenyen javultak. A jelzálogterhek óriási növekedése ugyanis nagy részben abból származott, hogy az üzemi hitel, valamint a gazda személyi hitelének a rendezetlen volta folytán a földhitelnek hosszú időközön keresztül a földnek jelzáloggal terhelése volt úgyszólván az egyedüli alapja. A gazda a jelzáloghitelhez folyamodott gyakran üzemtőke megszerzése céljából is és az egyszer elvállalt hosszúlejáratú kölcsön, mely ezen esetben formájában nem felelt meg a célnak, azután állandó súlyos teherként nehezedett a földre. A gazda személyi hitelének a kérdése Ausztriában is csak a szövetkezeti ügygyel kapcsolatban volt megoldható, mi már a legújabb kor fejleményeihez tartozik. Az 1881-ben hozott uzsoratorvény a gazdáknak Ausztriában is csak keveset használt.

A kormány igyekezete oda irányul, hogy a földbirtoknak ezen kedvezőtlen viszonyok között vállalt terhek könnyítését és a kamatláb súlyedésében a hosszú lejáratú kölcsönöknél való részesedését is lehetővé tegye. Ezzel a céllal 1910-ben egy törvényjavaslat látott napvilágot,²⁾ melyet a kormány hozzászólás végett az érdekképviselőkkel közölt. Ez a javaslat a parasztbirtok terheinek a hitelező részéről — egész kivételes esetektől eltekintve — felmondhatatlan annuitásos kölcsönökké való átváltoztatását kívánja keresztülvinni és egyúttal a végrehajtás ellen lehetőleg védett családi otthon igyekszik a parasztsztyálynak biztosítani.

Természetesen az osztrák agrárpolitika sem állott meg a

¹⁾ Ländliche Besitz- und Schuldverhältnisse in 27 Gemeinden Steiermarks. Graz, 1903.

²⁾ A javaslat közölve van a »Bulletin du bureau des institutions économiques et sociales. — Institut International d'Agriculture. I. évf., I. köt. 117—178. old.

birtokjavítások előmozdításánál és a hitelviszonyok rendezésénél, hanem az egyes termelési ágak közvetlen gondozására is kiterjesztette figyelmét. Idevágó intézkedései, melyek a növénytermelés gondozását, az alpesi tartományokban vidékenként majdnem kizárólagos jelentőséggel bíró állattenyésztés ápolását, az újabban nagyfontosságú erdészetnek, valamint a helyenként szerephez jutó kisebb gazdasági ágaknak, méhészetnek, selyemtenyésztésnek stb. az előmozdítását illetik, nem kevésbé fontosak, mint sok más intézkedés. Azonban ezek igen szétágazó természetűek és erősen a részletekbe való behatolás nélkül kellőképp meg nem világíthatók. Így annak a jelzésével kell beérnünk, hogy Ausztria e téren is mélyreható intézkedéseket tett és amit külön ki kell emelnünk, főleg a szakértelem terjesztésére a nép között nagy súlyt helyez, de egyúttal a mezőgazdasági főiskola felállításával a mezőgazdasági tudományok és agrárpolitikai szakok ápolására is különös gondot fordít, jól tudván, hogy e nélkül minden egyéb intézkedés és engedélyezett segély kárba veszett.

Azt is jól tudta és kellőképp figyelemben részesíteni is igyekezett az osztrák kormány, hogy a mai individualistikus korszakban a termelési ágak megfelelő irányításának fontos feltétele az érdekképviselőt kellő szervezése. Magának a kormánynak igen gyakran szüksége van társadalmi közegekre intézkedései végrehajtása közben, de nem kevésbé van szüksége az érdekképviselőket irányítására a megoldandó feladatok kiválasztásánál és ezen érdekképviselőket támogatása nagy szolgálatokat tehet neki az ellenkező áramlatok legyőzésében is. Az érdekképviselői szervezetet az osztrák kormány olyképpen szándékozott megvalósítani, hogy a gazdákat kerületi kötelekben szervezi, mely kötelek azután az egyes tartományok élén álló szervnek, az úgynevezett Landeskulturrathnak a közegei lesznek. Az ily kerületi kötelekbe való belépés önkéntes, de csupán hivatásos mezőgazdáknak van megengedve, hogy az ily szervezetek igazán a gazdaközönség álláspontját juttassák érvényre. Ez a terv nem egészen sikerült, mert néhol a régebbi szervezetekhez való ragaszkodás annak az útját állta. Teljesen csak öt helyen, Felső-Ausztriában, Tirolban, Isztriában, Bukovinában és Dalmáciában volt keresztülvihető. Ezenkívül azonban több más tartományban is van mező-

gazdasági tanács; így Csehországban, Alsó-Ausztriában, és Morvaországban is. A főbaj a gazdáknak sokhelyütt állami kezdeményezés nélkül is szépen fejlődő szervezkedésénél az, hogy ezek a szervezetek nem foglalják magukban az illető vidék gazdáinak összességét. Az osztrák kormány már 1893 óta fáradozik azon, hogy ezt az állapotot megszüntesse és a kötelező mezőgazdasági érdekképviseletről törvény útján gondoskodjék. Az idevonatkozó, az úgynevezett Landwirtschaftliche Berufsgenossenschaften-ról intézkedő törvényjavaslatnak azonban nem volt szerencséje. Eleinte azért nem talált tetőzésre a birodalmi tanácsban, mert a kormány a járadékbirtokokról intézkedő törvénnyel kapcsolatban nyújtotta be, később pedig a politikai viszonyok gátolták elintézését. Végre 1902-ben sikerült a javaslatot törvényerőre emelni. A törvény azonban erősen magán viseli az úgynevezett kerettörvénynek a jellegét, melynél fogva annak az életbeléptetése, mint Ausztriában éppen az igen fontos ügyekről intézkedő törvényeknél szokásos, az egyes tartományok törvényhozására van bízva. Bár Csehországban, Tirolban, Sziléziában és Vorarlbergben folytak ezen törvény életbeléptetésére nézve tárgyalások, azoknak nem volt meg a kellő sikerük. A kormány 1898-ban teremtett magának egy közeget a mezőgazdasági ügyekben való véleménynyilvánításra, mely részben érdekképviseleti alapokon is nyugszik. Ez az ipartanáccsal egyidejűleg szervezett mezőgazdasági tanács (Landwirtschaftsrat).

Ha tehát ezekhez képest az osztrák mezőgazdasági érdekképviseletet még nem is sikerült megszervezni úgy, ahogy azt a kormány szeretne volna, mégis az osztrák gazdák szervezkedése szépen haladt előre s ennek a gyümölcsei nem is maradtak el. Jelentkeznek ezek mindenekelőtt a gazdák öntudatos állásfoglalásában, mely a fontosabb közgazdasági kérdésekkel szemben történik. Számos igen fontos kérdésben sikerült véleményüknek érvényt szerezni, így különösen a vámügy terén, ahol a magyar gazdákkal karöltve jártak el. Nagy sikert ért el az osztrák mezőgazdasági érdekképviselet 1910-ben, amidőn az állattenyésztés céljaira évenként 6 millió koronát sikerült biztosítani, mely segélyvel az állattenyésztés egyik legfontosabb kérdését, az állatértékesítés problémáját akarja egy nagy értékesítési központ felállítása útján megoldani.

Az osztrák gazdák azonban más irányban is érvényesítették befolyásukat. Így, hogy még csak egy példát érintsünk, sikerült nekik 1903-ban a mezőgazdasági tőzsdéről szóló törvénynek a kieszközlése, amely gabonaneműekben és őrleményekben a fedezetlen határidőüzletet eltiltja.

Az osztrák gazdák szervezkedése nagy lendületet adott más-résről a szövetkezeti ügynek, amelynek a keretében Ausztriában is számos feladatot sikerült megoldani. Elöl természetesen itt is a hitelszövetkezetek állanak. A közelfekvő német példa erős befolyással kellett hogy legyen az osztrák szövetkezeti ügy fejlődésére, mely épp ezért már korán indult meg. Az a sejt, amelyből az osztrák szövetkezeti ügy kinőtt, a Raiffeisen-féle szövetkezet, amilyen Ausztriában legelőször Stájerben és Sziléziában keletkezett. Ezen szövetkezetnek az elterjedése Ausztriában igen nagy és igen gyorsan is történt. 1890-ben még csak 182 Raiffeisen-féle szövetkezet volt ott, 1902-ben már 3.880, 1910-ben pedig 7.116. Ezek a szövetkezetek az egyes országokban szövetkezeti kötelékben vannak egyesítve. A szövetkezeti ügy terén Vorarlberg, Tirol, Görz és Gradiska, valamint Bukovina vezetnek, míg Felső-Ausztriában Salzburgban és Galicziában a fejlődés még kevésbé haladt előre. A Raiffeisen-féle szövetkezeteken kívül természetesen csakhamar másféle szövetkezetek is keletkeztek; Csehországban és Morvaországban a hitelszövetkezeteknek még a jobbagykori viszonyokkal kapcsolatos, igen érdekes régi formájuk is található. (Kontributionsfond.) Érdekes az is, hogy oly fejlett szövetkezeti ügygyel rendelkező országban, mint Ausztriában, a hitelszövetkezetek birodalmi központjának a felállítására oly sokáig nem került a sor és csak 1906-ban nyutott be a kormány egy ily intézet felállítására törvényjavaslatot, melynek indoklásában egyenesen a magyar és a porosz példára hivatkozott. Hogy ez a feladat oly sokáig késett, annak bizonyos fokig azonban megtaláljuk az igazolását abban, hogy központok az egyes tartományokra vonatkozólag már fennállanak. Egyébként az osztrák hitelszövetkezeti szervezetnek is vannak hiányai. Így p. o. HATTINGBERG nyomán PHILIPPOVICH¹⁾ arról panaszkodik, hogy a Raiffeisen-féle szövetkezetek igazi rendel-

¹⁾ Grundriss der politischen Oekonomie. II. köt., I. rész. 5. kiadás. 126. old.

tetésével még sokhelyütt nincsenek egészen tisztában és e tekintetben az érzék sincs meg mindenhol. Ezek a szövetkezetek ugyanis többször nem szolgálnak igazi rendeltetésüknek, a személyi hitelnek, hanem nagy részben jelzáloghiteleket is nyújtanak.

A szövetkezeti ügy a hitel szervezésén kívül Ausztriában is szolgál más célokat, még pedig nem egy irányban igen nagy sikerrel. Itt van mindenekelőtt az értékesítés. E téren a tejszövetkezetek vezetnek, melyek kiváltképp Tirolban, Vorarlbergben és Alsó-Ausztriában számosak, ujabban azonban már a sudeti tartományokban is erősen terjednek. 1900-ban 964, 1905-ben 2153, 1908-ban pedig már 2497 tejszövetkezete volt Ausztriának. A pinczeszövetkezetek is szépen fejlődnek, legfőképpen természetesen Tirolban. Itt két központban is vannak egyesítve; a németek Bozenban, az olaszok pedig Trientben. Igen nagy fontosságra tettek szert kiváltképpen Csehországban a gabonaraktszövetkezetek, melyek nagyobb, 50—180.000 korona állami támogatással létesülnek és a gabonaértékesítés szervezése tekintetében ma már igen fontos szerepet töltenek be. A római nemzetközi mezőgazdasági intézetnek a szövetkezeti ügyről készült kiadványa szerint Csehországban az 1905—6. évben szövetkezetenként átlag 1.192.586 korona volt a gabonaraktárak forgalma. Ausztria számos vidékén ezen szövetkezetek útján látja el a gazdaközönség az egyik legfontosabb és legjobb vevőt, a katonai kincstárt.

Az osztrák mezőgazdaság fejlődése szempontjából fontos jelenség az is, hogy ujabban a termelő-szövetkezetek vesznek nagyobb lendületet. Így Csehországban gépszövetkezetek keletkeznek, melyeknek tagjai a közösen bevásárolt gépet bizonyos sorrend szerint használják. Ugyancsak Csehországban és ezenkívül Morvaországban terjednek a lentermelési szövetkezetek is. A szövetkezetek élén az Allgemeiner Verband Landwirtschaftlicher Genossenschaften in Österreich áll. 18 országos szövetséget számít tagjai közé, melyekben több mint 5000 szövetkezet egyesül.

A szövetkezeti ügy fejlődését az állam is igyekezett lehetőleg előmozdítani és pedig nem csupán állami segélyekkel, hanem a szövetkezetek állandó gondozásával. 1903-ban a szövetkezetek revisiójáról intézkedett az osztrák törvényhozás elrendelvény,

hogy legalább is két évenként minden szövetkezet vagy gazdasági tevékenységet kifejtő egyesület köteles magát az illető szövetkezethez vagy egyesülethez nem tartozó revisor által végzendő hivatalos vizsgálatnak alávetni. A szövetkezeti kötelek a saját szövetkezeteiket vizsgálják felül és a többi revisorok is a szövetkezetek vezetőségeiből szoktak kikerülni. 1910-ben megindult a szövetkezeti oktatás és most már 3 óra terjedő tanfolyam képezi a szövetkezetek részére szükséges tisztviselői anyagot. Azon virágzásnál fogva, melynek a szövetkezeti ügy Ausztriában ezek alapján indult, az ott is fontos eszköze lett a kisember felsegítésének és szépen egészíti ki a parasztság érdekében Ausztriában tett intézkedéseket.

Az osztrák agrárpolitika tulajdonképpeni érdekességét az a széles mederben folytatott parasztpolitika teszi, amely különösen a XX. század beköszöntésével lép erősen előtérbe. Főcélja a parasztbirtok conserválása, gazdasági virágzáshoz juttatása, ott pedig, ahol a birtokok ezen csoportja hiányzik, mint Galicziában, annak megteremtése. Középpontjában mindezekelőtt a törzsöröklés intézménye és a birtokforgalom korlátozása áll.

Az osztrák kormány első sorban azt akarta törvényhozási uton biztosítani, hogy a földbirtok mobilizálása, amely részben már 1848-ban, egészen pedig a 60-as években bekövetkezett, ne vezethessen a parasztnak birtokukból való kiforgatására. Ez volt az 1889-i törvény célja, mely főképp két eszközhöz nyult: a törzsörökléshez és az ugynevezett Höferechthez. Az előbbi régebben is érvényben volt Tirolban és Vorarlbergben; a többi tartományokban a régi jog is — a 60-as évekig — ismert ugyan bizonyos forgalmi korlátozásokat és a parasztbirtoknak egy örökös kezére jutását rendelte el, mégis törzsöröklést, mely a birtokba ülő örököst örökös-társaival szemben kedvezményekben is részesíti, ezek a tartományok nem ismertek. A Höferecht a parasztbirtokokra vonatkozólag az élők közti forgalomban állít fel korlátokat és ez által bizonyos rokonságban van a déli részeket kivéve Ausztria területén a 60-as évekig jogilag érvényben volt u. n. Bestiftungszwanggal. A kormány javaslatát, hogy azzal könnyebben keresztülhatolhasson, oly színben igyekezett feltüntetni, mint hogyha egyáltalában inkább csak a régebben

érvényben volt szabályokat akarná felújítani, mi pedig csak részben felelt meg az előbbiekhöz képest a valóságnak. A birodalmi tanácsban sikerült is javaslatával keresztülhatolni és az örökségi osztályokra vonatkozó intézkedések bevezetéséről szóló törvényt keresztülvinni, ellenben tulajdonképpeni foganatja ennek a törvénynek a legujabb időig nem volt, mert ismét csak kerettörvényről van szó, amely a keresztülvitelt az egyes országokra bizza. Ezekben azonban a birtokforgalom tervezett korlátozásaival szemben nagy ellenszenv mutatkozott.

Maguk a parasztképviselők voltak azok, akik a tervezett intézkedésekkel szemben sikraszálltak és intézkedési szabadságuk megkötéseért magas árat követeltek főként a katonai szolgálat terén nyújtandó kedvezményekben, amelyeket viszont a kormány nem volt hajlandó megadni. Nem a törzsöröklés intézményét elleneztek, hanem a Höferechtet, amelynél fogva a parasztbirtok állaga mintegy fixiroztatik. Tényleg, amíg a kormány magát rá nem tudta szánni arra, hogy a törzsöröklésnek magában való életbeléptetéséhez beleegyezését adja, addig csupán Tirolban sikerült a birtokforgalmi korlátozásokkal keresztülhatolni. Itt ugyanis, amint említettük, a törzsöröklés nem volt új intézmény és a parasztgazdaságoknak az élők közti forgalomban való osztását is gátló Bestiftungszwang, mely más vidékeken is a 60-as évekig papíron érvényben volt, itt vált legkevésbé formássá.

Ujabban azonban a kormány elhatározta, hogy nem ragaszkodik a törzsöröklés és a Höferecht egyidejű bevezetéséhez és ez alapon azután 1903-ban Karinthiában, 1908-ban pedig Csehországban a törvényhozás a törzsöröklés intézményét tényleg elfogadta. Hogy azonban még itt is a rendelkezési szabadság tulságos megkötése nem volt rokonszenves, az kitűnik abból, hogy ezek a törvények nem tették bizonyos birtokcsoportok állandó jellegévé még az örökösödés esetére való oszthatatlanságot sem, hanem a hagyatéki bíróra bízták annak az esetről-esetre való kimondását, hogy az illető birtokra alkalmazandó-e a törzsöröklés elve.

Galicziában és Bukovinában a birtokforgalmi korlátozásokat a kormánynak más alakban sikerült keresztül vinni. A törzsöröklés intézménye itt sok sikert úgy sem ígért, mert kivált

Galicziában parasztság alig van. A birtokforgalmi korlátok életbeléptetése céljából itt a kormány a járadékirtokok eszközéhez folyamodott olyképpen, hogy Galicziában maga a tartomány, Bukovinában pedig az ottani tartományi bank bizonyos kedvezményekkel felruházott kölcsönöket nyújt, amelyek igénybevétele fejében azután a parasztok kötelezik magukat arra, hogy birtokuk állagát sötétlenül fentartják. A rendelkezések annyira mennek, hogy még a birtok nagyobbítását is a hitelező tartomány, illetőleg bank hozzájárulásához kötik, úgy hogy az, aki ezeket a kölcsönöket igénybe veszi, voltaképpen nemcsak birtokforgalmi tekintetben, hanem bizonyos irányban gazdaságilag is, függő helyzetbe jut hitelezőjével szemben. Igaz, hogy ezek a korlátozások nem kötelezőleg lépnek életbe, amennyiben azok csak a szóbanforgó kölcsönöket igénybevevő gazdákat kötik. Mindamellett, amint SCHIFF¹⁾ megjegyzi, — aki főképp politikai célzataik miatt ítéli el ezeket a törvényeket, melyek a parasztságot egészen a politikai hatóság kezébe adják, — a kisértés ez irányban igen nagy ott, ahol jelentékeny földéhség és hitelhiány mutatkozik. Bukovinában még tovább mentek és 1908-ban parcellaminimumot állapítottak meg. Ezen rendelkezések értelmében a szántóföldeket és réteket 15 áron aluli darabokra osztani tilos, az erdőre vonatkozólag pedig a minimum 150 árban van megállapítva.

A fentemlített 1910. évi javaslat a családi otthon bizonyos fajának a megteremtésével a földbirtok szabadságának újabb korlátozását hozza magával.

Ügylátszik azonban nem, vagy legalább is nem elsősorban a földnek a forgalmi korlátoktól való megfosztása áll az osztrák parasztság fejlődésének az útjában, illetőleg okozza annak főképp az alpesi tartományokban vidékenként észlelt hanyatlását. Legalább is ezt kell következtetnünk a SCHIFF²⁾ által felhozott adatokból, melyek szerint a parasztbirtokok árverési hányada nem nagy. Ő, ahol a földbirtokstatisztika ezt lehetővé teszi, arányba hozta ezeket az árveréseket a

¹⁾ Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung. XVIII. köt. 718—724. old.

²⁾ V. ö. Österreichisches Staatswörterbuch. I. kötet. 2. kiadás. 96—97. oldal.

parasztbirtok területével és megállapította, hogy ezer ilyen birtokra 1'7—2'7, az 5 hektáron felüli birtokoknál pedig éppen csak 1'3—2 árverés esik. Az ily birtokok területét véve a számítás alapjául az eredmény csak 0'9—1'5⁰/₀. A parasztság tehát a birtokforgalom szabadságával ezen adatokból következtethetőleg alig élt vissza és így a fentartása érdekében teendő intézkedéseknek a súlypontja is aliga van itten.

A parasztság alól egyes vidékeken legfeljebb a vadászterületek óriási terjedése vonja el a talajt. Így van ez különösen Salzburgban, Felső-Ausztriában, Karinthiában és Tirolban. A PHILIPPOVICH-tól idézett adatok szerint Felső-Ausztriában 1883—1893-ig 9.000 hektárt vásároltak össze e célra, Salzburgban pedig 2 évtized alatt több mint 392 négyzetkilométert. Ezen bajjal szemben Salzburg és Felső-Ausztria már régóta igyeksenek oltalmat nyerni, ami azonban eddig még nem egészen sikerült. A parasztok érdekei azonban az újabb oszták vadászati törvényekben mégis már jobban érvényre jutnak, főképp az által, hogy a községi vadászterületek bérletét illetőleg a szomszéd birtokosoknak biztosított előjogokat azok megnyirbálják. Az Alpesek védelméről szóló törvények Alsó-Ausztriában, Felső-Ausztriában, Krajnában, Salzburgban, Karinthiában, Stájerben és Tirolban megtiltják az alpesi gazdálkodás céljaira használt területeknek állandóan más célokra fordítását és ezzel is megakarják gátolni a parasztgazdaságoknak vadászterületek alakításával való háttérbe szorítását.

A birtokforgalom szabadságánál úgy látszik általában sokkal inkább a jobbágyi viszony maradványai, illetőleg az ezen viszony felbontása alkalmával elkövetett hibák veszélyeztetik az osztrák parasztság helyzetét.

Főképp áll ez az alpesi tartományokra vonatkozólag, ahol a legelőügynek óriási fontossága van. Bár ugyan az 1848. évi törvényhozás szerint a földet tehermentesíteni kell, és így a földesúri viszoynyal összefüggő szolgalmaknak is meg kellett volna szünniök, tényleg ez csak kis részben történt meg. Ahol pedig megtörtént olyképpen, hogy a különböző legeltetési, fajzási, stb. szolgalmak megváltattak, ott a parasztgazdaságoknak sokszor igen nagymérvű károsításával ment ez a folyamat végbe. Ily módon történt ez Alsó-Ausztria nagy részében, a sudeti tartományokban és Krajnában, ahol a szol-

galmak megváltása állott előtérben. Nemcsak az a körülmény károsította itt meg a parasztságot, hogy a törvény szerint a megváltásnál a szolgalmak tényleges állapotát kellett alapul venni, mely gyakran lényegesen elmaradt a szolgalmi jog valódi terjedelme mögött, hanem főképpen a megváltási árnak a megállapítása volt az, ami a parasztokat erősen megrövidítette. A szolgalmak megváltásánál ugyanis az 1853. évi pátens nem, mint ahogy az természetes lett volna, az azt megelőző évek átlagárait fogadta el alapul, hanem az 1836–1845. évek rendkívül alacsony faárait, miben a szolgalmakra kötelezett nagybirtokosoknak óriási kedvezményezése, a szolgalomra jogosultaknak pedig a nagy megkárosítása rejlett. Tetézte a törvényhozás ezt azután még ázzal, hogy a megváltásnál nem tette kötelezővé a jogosultaknak a pénzben való kifizetését, hanem megengedte, hogy azok tehermentesítési kötvényekkel elégíttessenek ki; ezek a kötvények azután csak igen alacsony árfolyamon voltak értékesíthetők. A megváltásnak nem kellett pénzben történnie, hanem eszközölhető volt az földterület átengedése által is. Ez igen helyes eljárás volt, azaz hogy inkább lett volna akkor, ha a törvényhozás gondoskodott volna arról, hogy megfelelő terjedelemmel bíró területek engedtesse át és az átengedett erdők tényleg állagukban fentartassanak, valamint továbbra is a legeltetés céljaira fordíttassanak. Ez azonban nem történt meg és így az átengedett területek elprédáltattak és nagyrészt kipusztultak. Midőn pedig a földművelésügyi minister 1873-ban ennek megakadályozására rendeletet adott ki, az a terület nagy részére vonatkozólag már későn jött. Stájerben példának okáért már 1886-ban az átengedett erdőknek 37%-a ki volt pusztítva.

És a jogosultak hátránya ott sem volt kisebb, ahol a szolgalmakat nem váltották meg, hanem csak szabályozták, mint ahogy az Tirolban, Salzburgban és Stájerben nagyrészt történt. Az erdészeti törvény itt állandóan nehezíti ezen szolgalmaknak a kihasználását. Ez a törvény ugyanis védelmére siet az erdőnek, tekintet nélkül arra, van-e abban szolgalom vagy nincsen és az erdősítés a szolgalomra jogosultak megrövidítésével történik-e vagy sem. Ily módon a földbirtokosnak a szolgalom tárgyául kijelölt területen, p. o. csak erdősíteni kell és az erdészeti törvény tilalmára hivatkozva, meg-

tilthatja ott a legeltetést a jogosult parasztgazdaságok óriási kárára. Gyakran előfordult az is, hogy kezdettől fogva igen kis területet jelöltek ki a szabályozásnál a szolgálat számára, amely azt el nem bírta és amelynél magától mielőbb be kellett következnie annak az állapotnak, hogy a jogosultak joguk gyakorlásától jelentékeny részben elestek; máskor a földbirtokos — tudván azt, hogy a jogosultaknak kárpótlást adni nem köteles — maga használta ki erősen a területet és az így módon lett alkalmatlan a szolgálat gyakorlására. A parasztgazdaságoknak a szabályozásnál biztosított fajárandóságok kiutalása körül is számos nehézséget támaszthatott a földbirtokos az által, hogy a lehető legtávolabb eső helyen utalta ki a fajárandóságot. A szakirodalom tanúsága szerint a jogosultak mindezen címeken a szolgálat 20—60%-a erejéig károsodtak egyes vidékeken. Hogy mit jelent ez az állattenyésztés szempontjából, kivált olyan vidékeken, ahol az istállózás még meg nem honosodott, azt könnyen meg lehet érteni. Hiszen még ma is 2 millió hektárnál nagyobb területen nyugszanak ilyen, kivált legeltetési szolgalmak.

Igen feltűnő jelenség, melyet alighanem a legeltetési szolgalmak ezen bajaival kell összefüggésbe hoznunk, az, hogy 1890-től 1900-ig a szarvasmarhaállomány az alpesi tartományokban, ahol a szarvasmarhatenyésztés legtermészetesebb területe van és ahol a szolgalmak szerepe a legnagyobb, az átlagon alúl gyarapodott csak. A szarvasmarhaállomány szaporodása itt ugyanis 2—6% között mozgott, csak Alsó-Ausztriában volt 9%-on felül, Salzburgban ellenben egyenesen majdnem $1\frac{1}{2}\%$ -os fogyás mutatkozott, míg egész Ausztriában az átlagos gyarapodás majdnem 10% volt.

A bajok jelentékeny voltát mutatja az, hogy az 1853-iki páténs végrehajtása körül igen nagy nehézségek mutatkoztak és a szolgálatra jogosultak óriási erőfeszítést fejtettek ki a páténs rendelkezéseinek a megváltoztatása irányában. Ez azonban akkor csak egy helyen sikerült, t. i. Salzburgban és a Salzkammergutban, ahol az államnak vannak óriási kiterjedésű és szolgalmakkal erősen terhelt birtokai. Itt a parasztok az állammal állván szemben, a méltányosság szempontjait nagyobb sikerrel érvényesíthették és az 1863. évi rendeletek tényleg biztosították is nekik a szolgalmaknak úgy a meg-

váltása, mint a szabályozása körül a 10 évvel azelőtt kelt pátensnél kedvezőbb elbánást.¹⁾

Más tartományoktól ezt igen sokáig megtagadták azzal az indokolással, hogy a revisioból nagy zavar keletkezne. Legújabbban azonban a kormány mégis rászánta magát arra, hogy a fentiekből kitetszőleg igen súlyos hibákkal bíró szabályozását a szolgalmaknak újra átvizsgáltassa; azok a jogosultak, akiknek a szolgálmaik régebben megváltották, ugyis minden segítségtől elestek. A Felső-Ausztriában és Stájerben kezdeményezett mozgalmaktól indítva, a kormány javaslatmintát dolgozott ki a szolgalmak szabályozásának revisiójára vonatkozólag és azt a tartományi országgyűlések rendelkezésére bocsátotta, gondoskodván egyúttal a tervezetben arról is, hogy ott, ahol a szolgalmak megváltása újabbán lehetőséget nyert, ott az most már kedvezőbb feltételek között keresztülvihető legyen. Az ennek alapján készült törvényekben Alsó- és Felső-Ausztriában, Salzburgban, Stájerben, Karinthiában és Tirolban a szolgalmra jogosult és a kötelezett egyaránt jogot nyert arra, hogy a szolgálmi jog revisióját kérhessék. Ha ez a jogosult vagy a kötelezett birtoka eddig követett főüzemének a veszélyeztetése vagy közgazdasági hátrány nélkül történhetik, akkor a szolgalom megváltása következhetik be, vagy megfelelő terület átengedése, vagy pedig pénzbeli kielégítés ellenében. Az utóbbira vonatkozólag a törvény olyképp intézkedik, hogy a helyi árak 10 éves átlaga veendő alapul, minél fogva tehát a most megváltásra kerülő szolgalmaknál a jogosultak sokkal jobban járnak, mint azelőtt. A szolgalmak szabályozását illetőleg arról ugyan az új törvényhozás sem gondoskodik, a karinthiai törvényt kivéve, hogy ott, ahol valami körülménynél fogva a szolgalom terjedelme megszorítást szenvedett, az eredeti terjedelmében állíttassék vissza, ellenben a szolgálmi jog gyakorlásában az új törvények mindenképpen igyekeznek a jogosultat megvédeni. Tiltják mindenekeelőtt a legeltetési szolgalmak céljaira rendelt területeknek a beerdősítését; ha pedig ezt a hatóság közgazdasági szempontból megengedi vagy elrendeli, akkor a birtokost a jogosulttal szemben kárpótlásra kötelezik. Azzal

¹⁾ A szolgalmak kérdésében kimerítő tájékoztatást nyújt WALTER SCHIFF-nek az »Oesterreichs Agrarpolitik seit der Grundentlastung« című munkája.

szemben is védik a jogosultat, hogy a birtokos túlságos kihasználása folytán meg ne rövidülhessen és ezért jogot adnak neki arra, hogy a szolgálommal terhelt terület kihasználására vonatkozólag üzemtervet követelhessen, amelybe neki is beleszólása van. Nem hagyható végül ez irányban említés nélkül az 1907. évi földművelésügyi ministeri rendelet sem, mely igen szabadelvűen szabályozza az állami erdőkben a legeltetésnek a kérdését.

A jobbágykorszaknak és a régi mezőgazdasági szervezetnek egy másik maradványa jelentékeny területeknek többek birtokába való tartozása. A germán területeken a régi Almende maradványai ezek a főképp közös legelőként használt területek. Különösen nagy számban fordulnak elő az alpesi tartományokban és még inkább a Karsztban, ahol több mint 1·8 millió hektárt tesznek ki, Dalmácia területének $\frac{6}{10}$ -ed része közbirtokban van. Általában még ma is a legelők, Alpok és erdők egyharmadrésze közbirtok. Legalárendeltebb jelentőségűek ezek a közbirtokok a sudeti tartományokban, ahol p. o. Sziléziában alig fordulnak elő.

Egészen 1883-ig Dalmáciát kivéve, ide nem számítva a községi erdőkezelésre vonatkozólag történt néhány rendelkezést, a közbirtokosságok szabályozására nem történt semmi. Ebből azonban óriási bajok származtak. Mindenekelőtt az ily területek jogviszonyai voltak teljesen rendezetlenek és a jogosultak mindegyike igyekezett azokból maga számára annyit elvonni, amennyit csak lehetett. Amit nem sikerült egyeseknek magántulajdonukba beolvasztani, azt azután igyekezett mindenki a lehetőségig kihasználni. Hogy ily körülmények közt milyen gazdálkodás folyhatott ezeken a területeken és az a rablógazdálkodás mily mértékben merítette ki azoknak a termőerejét, azt könnyen elképzelhetjük.

Nagyon sokat ezeken az állapotokon az említett 1883. évi törvény sem változtatott, mert ismét csak kerettörvény, mely a tartományokra bizza nemcsak az egyes rendelkezések életbeléptetését, hanem a részleteknek a megállapítását is. Így azután az először csak Morvaországban, Karinthiában, Alsó-Ausztriában, Krajnában és Sziléziában lépett életbe, majd pedig Galicziában; ujabban Felső-Ausztria, Stájer, Tirol és Csehország gondoskodtak életbeléptetéséről. A főbaj az, hogy

a régebbi törvények a közbirtokosok jogviszonyainak szabályozása után is az ily birtokokat egészen sorsuknak engedték át. Az újabb törvények ezen a bajon segítenek, gondoskodván arról, hogy a szabályozás keresztülvitelével a hatóság közreműködése ne szűnjék meg, hanem az az ily területeken való gazdálkodásnak a további felügyeletére is kiterjedjen. Ez elejét fogja venni az ily területeken űzni szokott rablógazdaságnak. Egy másik hátrányon azonban az újabb törvények sem segítettek. Nevezetesen ezek sem rendelik el kötelezőleg a szabályozást, hanem annak a megindítását a felek kérelmétől teszik függővé. Dicséretes kivétel e tekintetben csupán Karinthiának a régebbi törvénye. Hogy miért kell a felek cselekvési képességének ily tág körben való fentartását károsnak jeleznünk, azt könnyen meg lehet érteni, ha megfontoljuk, hogy 1901-ben, tehát majdnem 20 évvel az idevonatkozó birodalmi törvény meghozatala után csak 45.580 hektárra kiterjedőleg történtek szabályozások, mi a terület másfél százalékának felel csak meg.

A harmadik igen károsan mutató maradványa a jobbágyfelszabadítás előtti mezőgazdasági szervezetnek a birtokok rendezetlensége és az egy-egy birtokost megillető területeknek a szétszórtság fekvése. Ennek következtében ugyanis általában, különösen pedig ott, ahol az egyes parcelláknak célszerűtlen geometriai alakjuk van, sok termőföld vész el; így p. o. SCHIFF szerint egy 4 kilométer hosszú 7 méter széles parcella határmesgyéi a terület 8⁶⁰/₁₀₀-át emésztik fel. Hozzájárul ehhez az is, hogy az amugy sem nagy parasztüzemek ez által még elaprózódnak és egymástól a parcellák nehéz hozzáférhetősége folytán erős függésbe is kerülnek, mely körülménynek igen nagy szerepe van a hármasyomású gazdálkodás fentartásában. A birtokok rendezetlenségét illetőleg ismét az Alpesek állnak előtérben. Csatlakozik ezekhez Galiczia is, hol az szintén nagy bajokat okoz. Legkevesebb Sziléziában fordul elő a birtokok szétszórtság fekvése.

A birtokok rendezetlenségével járó hátrányok megszűntetése Ausztriában is igen lassan halad. Amidőn a 60-as évek végén a birtokforgalmi korlátok megszűntek, azt hitték, hogy a tagosítás és birtokrendezés magától fog végbemenni. Látszó-

lag csak két dolog állt annak az útjában: a magas átruházási illeték és a jelzálogos hitelezők beleszólási joga. A törvény hozás 1868-ban mindkettőt elhárította, ennek daczára a fenti műveletek csak a lehető legkisebb mértékben indultak meg. Az erdők kikerekítése érdekében 1883-ban hozott keret törvénynek is alig volt foganatja. Kitünt, hogy magukra hagyva felső rendező hatalom belenyulása nélkül a birtokosok még oly szembetűnő akadályokat sem hárítanak el gazdálkodásuk útjából, mint aminők az agrár közösségek és a birtokok rendezetlen viszonyai; nem érdektelen tényt kell ebben látnunk a gazdasági liberalismus megítélésére vonatkozólag.

Ezt azonban sokáig nem látták be és így, amidőn 1883-ban a törvényhozás a birtokrendezések szabályozásához fogott, ismét az érdekeltek cselekvési szabadságának a lehető tiszteletben tartását tekintette vezérelvnek. Ez az egyébként ismét csak kerettörvény alakjában jelentkező szabályozás a felek akarataira való tekintet nélkül csupán öntözési, vagy lecsapolási célból enged meg tagosítást; egyéb esetekben a felek többségének kell azt kérni és egy minősített többségnek kell a tagosítási tervezetet jóváhagynia. Ez utóbbi szavazáson azután számos megindított művelet szenvedett hajótörést, mert a rendezési tervezetet úgy elkészíteni, hogy az csak az érdekeltek nagyobb részében is tetszésre találjon, igen nehéz. Az az óvatosság, amelyet a kormány a gazdasági liberalismus elvétől vezetve egy oly kérdésben követett, amely a parasztság fenmaradásának egyik legfontosabb kérdése, erősen megboszulta magát, mert 1908. végéig az akkor már 25 év óta érvényben álló törvény alapján összesen csak 46 tagosítás volt teljesen keresztülvive, 152 pedig megindítva, holott Ausztria 17.000 oly községgel bir — Galiczia nagy területét nem is számítva, — melyekben a birtokrendezésnek elsőrendű jelentősége van.

Ezekből az eredményekből, vagyis inkább ezen az eredménytelenségen okulva, a kormány nemcsak Csehországban, Stájerben és Tirolban tette meg a szükséges lépéseket tagosítási törvények keresztülvitelére, hanem ezeket már új elvekre is fektette, amennyiben magának a tagosítási műveletnek a keresztülvitelét függetlenítette a felek akaratától, eltörölvén a

második szavazást, amelynek a kidolgozott tervezet jóváhagyására vonatkozólag a régebbi törvény szerint meg kellett történnie, és amely a legtöbb esetben vitte zátonyra a dolgot. Az új törvénnyel bíró tartományokban, valamint Karinthiában, ahol ilyértelmű novellát nyújtottak be, a tagosítás és birtokrendezés többé meg nem akadályozható, mihelyt a felek azt egyszer kérelmezték, mert azt a hatóság további szavazás nélkül hivatalból végrehajtja. Az új rendelkezések azonban a tagosítás iránti kérelem megindítását is megkönnyítették, mert nem követelik meg többé az érdekeltek felének a beleegyezését, hanem beérik az egyharmaddal is, hacsak ez a terület kataszteri tiszta jövedelmének a felét képviseli.

Mindezekből kiténik, hogy bár Ausztria évtizedeken keresztül nagy mulasztásokat követett el főképp a gazdasági liberalismus jegyében a parasztpolitika terén, ujabban ez irányban igen szép és élénk tevékenységet fejt ki, melynek gyümölcsei a parasztsztyály conserválása alakjában bizonyára nem fognak elmaradni. A legfontosabb intézkedéseknek éppen a legutóbbi években való életbelépése — sajnos — nem teszi lehetővé azt, hogy az osztrák rendelkezések alapján a birtokpolitika egyes sokat vitatott eszközeiről ítéletet mondhassunk. Máig az osztrák viszonyok a törzsörökösödés, a járadékirtokok, valamint a birtokforgalmi korlátok közgazdasági jelentőségének a megítéléséhez kevés positiv adatot szolgáltatnak. Egy-két évtized múltán azonban bizonyára már igen érdekes következtetések lesznek ezen intézmények működését illetőleg Ausztriában levonhatók.

Amily lendülettel fordult Ausztria kivált legujabban a parasztpolitika felé, ugyanoly mértékben hanyagolja el mezőgazdasági munkáskérdését. Nemcsak, hogy mezőgazdasági socialpolitikáról, a mezei munkások egy részére kiterjedő biztosításon kívül nem szólhatunk, de sok más oly actio is hiányzik Ausztriában, amilyen nálunk már régebb idő óta folyik. Így példának okáért a mezőgazdasági munkások földhöz juttatásának kérdése telepítési politika útján még nem folyik Ausztriában; a cselédviszonyok újabb rendezése is hiányzik, sőt egyes vidékeken még inkább a régi cseléd-törvény szigorításán gondolkoznak.

Azon kérdések közül, melyek a magyar parlamentet foglal-

koztatták a mezőgazdasági munkásokkal összefüggésben, csak a munkásházak ügye nyert némi, a miénkhez egyébként nem is hasonlítható megoldást Ausztriában. Itt ugyanis az 1902. évi törvény adómentességet nyújt az oly házaknak, melyek akár ipari, akár mezőgazdasági munkások részére olcsó lakásokat biztosítanak.

Ily körülmények között nem lehet azon csodálkoznunk, hogy a munkáshiány Ausztriában nagy. Az egyes vidékeken igen fejlett ipar, mely magas béreket fizet, nagyobb függetlenséget biztosít s a munkásvédelem által is számos előnyt nyújt, természetesen a munkások nagy részét vonzza magához. Egyes vidékeken az amerikai kivándorlás is érezteti hatását. Egy a *Statistische Monatschrift*-ben megjelent részletes feldolgozás szerint¹⁾ legnagyobb a cselédhiány Karinthyában, Vorarlbergben, Isztriában, valamint Sziléziában és igen erősen érezteti hatását még Csehországban, Stájerben, Morvaországban, Tirolban, Krajnában, Alsó-Ausztriában és Galicziában is úgy, hogy Ausztria területének legnagyobb részén jelentkezik ez a hiány. A napszámosok hiánya leginkább Isztriában, Sziléziában, Karinthyában, Alsó-Ausztriában és Krajnában mutatkozik. Legkevésbé Bukovinában s Dalmáciában érezhető a mezei munkaerőnek hiánya. Nem csodálkozhatunk a mondottak után, hogy Ausztriában erősen el van terjedve az idegen (vándor) munkásoknak az alkalmazása, mely bennünket már csak azért is érdekel, mert azok nagyrészt Magyarországból mennek oda, hol azokra ugyancsak szükség volna; kivált felvidéki tótjaink játszanak e tekintetben szerepet. Ezek közül főképp horvátok, Ausztria déli részeiben pedig olaszok is nagyobb mértékben nyernek alkalmazást. Az iparosvidékek azok, amelyek leginkább rászorulnak az ily vándormunkásokra és így azok főképpen Morvaországban, Sziléziában és Alsó-Ausztriában állanak előtérben. Szerepet játszanak azonban számos más vidéken is. A növekvő munkáshiány egyik oka a gyermekmunka erős térfoglalásának Ausztriában. Ahol nincs, vagy nincs elég cseléd és napszámos, ott a gyermeket már zsenge korban inkább rászorítja a gazda munkára, mint ott, ahol egyébként is áll rendelkezésre kellő

¹⁾ N. F. IX. évf. 466—536.

munkaerő. Bizonyítja ezt az a nem érdektelen tény, melyet az Ausztriában az 1907—1908. években eszközölt felvétel¹⁾ megállapított, hogy a gyermekmunka Svájcban, Karinthiában, Krajnában, Sziléziában és Bukovinában van leginkább elterjedve, tehát az utóbbi kivételével, mind olyan vidékeken, ahol a munkáshiány a mezőgazdaságban jelentékeny. A munkabérek az említett vizsgálat szerint legmagasabbak Vorarlbergben, Salzburgban, Tirolban, továbbá Csehországban, Dalmáciában, Alsó-Ausztriában és Görz és Gradiskában. A nagybirtokok általában jobb béreket fizetnek és ezért nagyobb szükségletük daczára viszonylag nem szenvednek annyit a munkáshiánytól, mint a kisbirtokosok, akik kivált az Alpeselekben igen nehezen tudják megszerezni a gazdaságukban szükséges cselédet.

Ez a nagy munkáshiány egyes tartományokat arra indította, hogy a munkaközvetítés megoldására szélesebb körű kísérletet tegyenek. Először is Csehországban történt ez, ahol igen szépen sikerült a kérdést megoldani. A szervezetet a Naturalverpflegstationok-ra építették, melyek helyi szervként működnek. A községek kötelesek támogatni ezeket. A munkaközvetítést munkaadókból és munkásokból álló paritásos felügyelőbizottságok irányítják és az ingyenes. 42 kerületi intézet veszi át a távolabbi közvetítést, ezek felett pedig öt országos központ áll. A Galicziában tett kísérlet kevésbé sikerült. Itt ugyanis nem kínálkoztak oly jó helyi szervek, mint Csehországban. Eredetileg a munkaközvetítés kötelező szervezetét tervezték, de azután azt az országra nézve elejtették és csak Lembergbe és Krakkóra mondták ki a kötelezettséget, máshol pedig a kerületi tanács határozatától, vagy az országos tanács rendelkezésétől tették függővé a munkasközvetítési szervezet felállítását. Ilyképpen azután 79 autonóm kerület közül csak 22 élt ezzel a joggal. A közvetítés központosított szervezése azonban Galicziában tervbe van véve.

Ha azonban Galicziában sikerül is ezt a kérdést megoldani, Ausztriában a munkasközvetítés szervezése és még inkább a mezőgazdasági sociálpolitika terén még igen sok

¹⁾ V. ö. Žižek: Die Kinderarbeit in Oesterreich. Auf Grund amtlichen Quellenmaterials. Wien 1910. az 5. oldalon levő adatokat.

feladat vár megoldásra. A kezdeményezés ez irányban máris mutatkozik. Az 1908. évben a munkásbiztosítás ügyében az osztrák képviselőházban benyújtott törvényjavaslat óriási lépéssel viszi előre a mezőgazdasági munkások ügyét is. A javaslat ugyanis a mezőgazdasági munkásokat is bevonja a betegsegélyezés körébe és az indokolás szerint a mező- és erdőgazdaságban elfoglalt népességből $2\frac{1}{2}$ millió egyént ölel fel. Ha ez a biztosítási javaslat a tervezett keretben törvényynyé is lesz, akkor a mezőgazdasági munkások helyzete Ausztriában jelentékenyen javulni fog.

